Smagen af det levende sprog

Forfattere: Anne Krogh Aastrup
Redaktør: Thomas Brahe
Faglige temaer: Talemåder, Sproglig bevidsthed
Kompetenceområder: Kommunikation

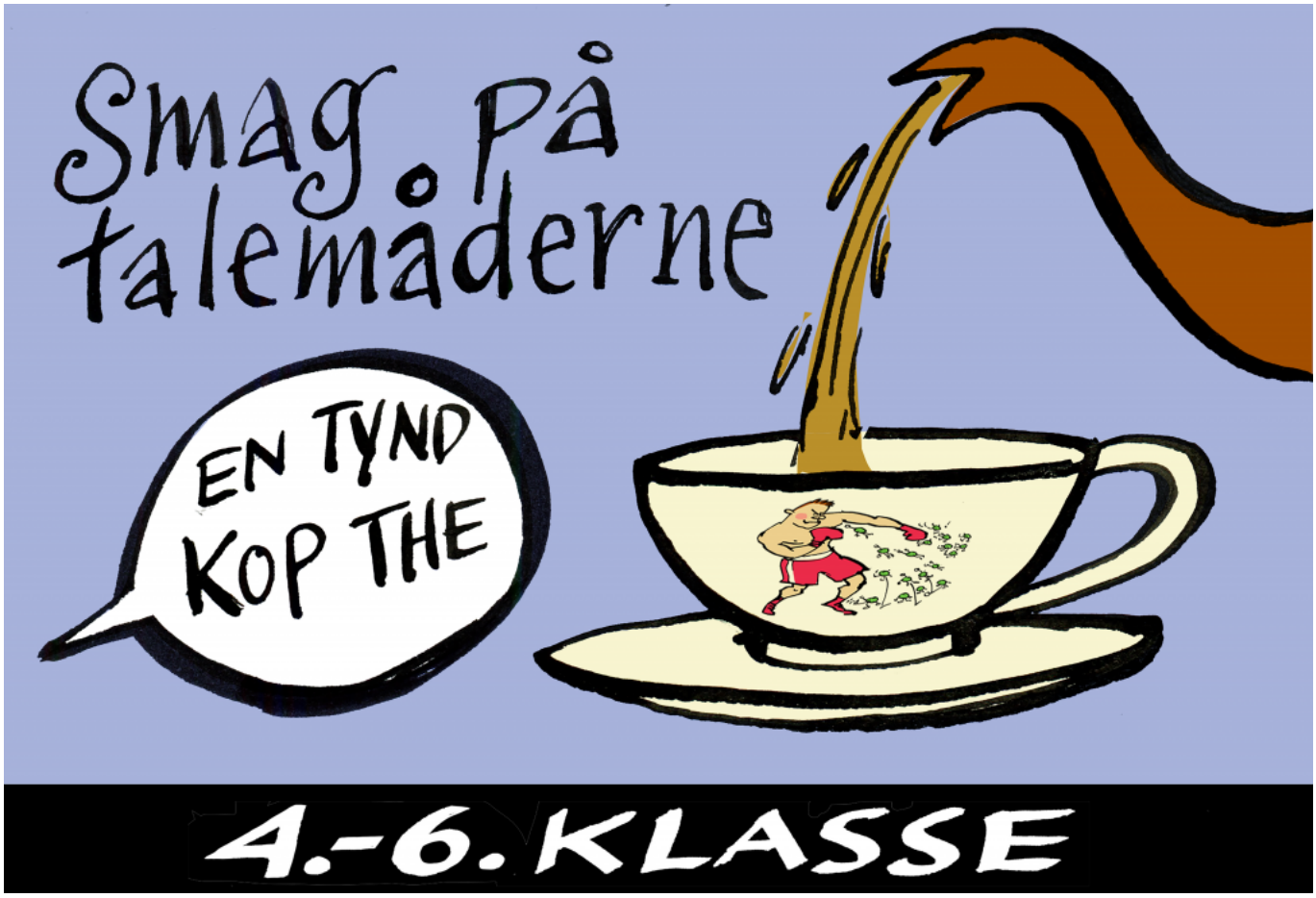

Introduktion:
En tynd kop te. Et gran salt. Eleverne skal i denne introducerende aktivitet i forløbet smage på forskellige råvarer og drikkevarer, som danner rammen om en række forskellige talemåder i det danske sprog. Gennem dialoger og øvelser med smagsoplevelserne i centrum skal eleverne gerne tilegne sig en forståelse af, hvad en talemåde er for noget – og hvad den kan bruges til kommunikativt og forståelsesmæssigt.

Aktivitet med dialogoplæg og billeder

1 Start aktiviteten i plenum med en samtale om talemåder, hvor I taler om, hvad en talemåde er

(se mere om talemåder under uddybende).

I dag skal vi tale om et emne, der hedder talemåder. Er der nogen, der før har hørt om det? Det kan være ret svært at forklare, hvad det er. En talemåde er en bestemt måde at beskrive noget på, som ellers kan tage lang tid at forklare. Det giver dog ikke umiddelbart mening det, man siger. Det er ligesom en skjult besked, man skal kende betydningen af for at forstå. Et billede på noget andet. Det er en måde at sige noget på, som er ret normal, så de fleste ved, hvad det betyder, selvom det ikke rigtig giver mening. Er der nogen der kender en talemåde?

Hvis eleverne giver eksempler på ordsprog, forklar da evt. kort forskellen mellem et sådant og en talemåde. Det kan også være en didaktisk overvejelse ikke at skelne mellem de to typer af faste vendinger og blot bruge begrebet ordsprog gennem forløbet (se mere under uddybende).

2 Skriv talemåderne '*Tage tingene med et gran salt*' og '*En tynd kop te*' på tavlen som eksempler. Tal om betydningen af talemåderne (se mere under uddybende)

3 Få eleverne til at smage på saltet og teen (giv dem et lille plastikshotglas med te, der har trukket almindeligt, og et andet med tynd te). Snak om, hvorvidt talemåderne har noget med smagen at gøre (se mere under uddybende).

Her er nogle eksempler på talemåder. Er der nogen der ved hvad de betyder? Det lyder jo umiddelbart lidt skørt, hvis man bare vil forstå det, som det står.

Lad os tage den første talemåde (tage tingende med et gran salt). Nu får I lige lidt salt, I skal smage på. (Det er lidt mere end et gran, som svarer til 0,062127 gram). Smag godt efter og mærk på tungen, hvordan smagen er. Smagen kan godt være lidt skarp og stærk, når man spiser den alene. Betydningen af talemåden har noget med smagen af saltet at gøre. Hvad tror I, det betyder? Smag godt efter. Er der nogle der har nogen bud? Ja, det betyder, at man skal være lidt skeptisk og ikke skal tro på alt, hvad man hører. Altså ikke tage tingene for alvorligt. Hvordan tror I, at det hænger sammen med smagen i saltet? Ja, Saltets skarpe smag er et symbol/billedligt udtryk for skarphed og kritisk sans, som er det talemåden, fortæller om.

Til den anden talemåde ('En tynd kop te') skal I smage på det, jeg har med her (eleverne får udleveret et lille plastikshotglas med te, der har trukket almindeligt). Hvad er det? Nemlig. Det er te. Hvordan smager teen? Er der meget smag i den? Ja, den er lidt stærk/god/interessant. Prøv så at smage denne te (eleverne får den te, der næsten ikke har trukket, og er meget tynd). Hvordan smager den så? Ja, den smager ikke rigtig af noget. Den er 'tynd', kalder man det. Hvad kommer man til at tænke på, når man drikker sådan en kop te? Ja, det kan godt være lidt 'kedeligt' eller sådan lidt en skuffende smagsoplevelse. Nu troede man lige, at skulle smage en god og velsmagende kop te – og i stedet får man sådan en småtrist omgang. Tror I, det kunne have noget med talemåden at gøre? Det er nemlig rigtigt. En tynd kop te betyder noget i retning af 'noget, som er uinteressant eller kedeligt'. Den tynde te og manglende smag er altså

et billede/et symbol på noget andet - præcis ligesom saltet.

4 Tal afsluttende i plenum om, hvorfor man bruger talemåder i sprog. Hvad bidrager de til?

Forslag til dialog:

Talemåderne beskriver altså noget, der er lidt svært at beskrive med noget, vi kender og kan sammenligne med. Det er altid lettere at forstå noget, når man kan sammenligne det med noget, man kender. Talemåderne skaber konkrete 'billeder', så det er meningen er nemmere at forstå. De kan altså beskrive noget, der er lidt svært at forstå på en præcis måde, hvis man altså forstår det "hemmelige" sprog/den billedlige betydning. F.eks. hvordan tynd te smager. Derudover gør det sproget mere levende og mere interessant at høre på.

5 Hver elev får nu udleveret et opgaveark (kopiark 1), hvor de skal tegne de to talemåder. Talemåderne skal tegnes på to måder:

1) som de bogstaveligt lyder
2) hvad de i virkeligheden betyder

Forslag til dialog:

I skal nu tegne de to talemåder, vi har talt om. Både bogstaveligt, altså tegne dem præcis, som de står beskrevet, og så hvad de i virkeligheden betyder. Det kan være lidt svært at tegne begge dele, så snak med jeres sidemakker om ideer, og brug jeres fantasi. Hvordan ville I f.eks. tegne en tynd kop te bogstaveligt? Ja, et billede af en kop med noget i. Hvad så med den rigtige betydning? Kan jeg få flere eksempler? Ja, noget kedeligt/uinteressant, som at høre de voksne snakke ved bordet, og man ikke må gå fra. En skoletime. At vente på noget. Gode forslag. Prøv nu selv, eller hjælp hinanden med den anden talemåde.

Som lærer kan du evt. vælge at vise eleverne eksempler på tegnede talemåder fra aktivitet 2 her i forløbet.

6 Tal kort om tegningerne, som eleverne har fremstillet. F.eks. forskelle og ligheder mellem elevernes tegninger, og hvorfor de har valgt at tegne det, de har tegnet. Hæng dem evt. op i klassen.

Forberedelser

- Til dialogen i plenum skal der bruges salt, to kander te, og plastikshotglas til alle elever. Den ene kande te skal trække almindeligt. Den anden skal være tynd og derfor ikke trække ret meget.

- Print ét stk. kopiark 1 til hver elev.

Læringsmål

Eleverne skal i denne introducerende aktivitet bogstavelig talt smage på talemåderne *En tynd kop te* og *et gran salt*. Gennem dialoger og øvelser med smagsoplevelserne i centrum skal eleverne tilegne sig en forståelse af, hvad talemåder er og hvordan de anvendes i det danske sprog, kommunikativt og forståelsesmæssigt.

Fra fælles mål sigtes specielt mod følgende videns- og færdighedsmål:

Kompetenceområde kommunikation (efter 4. klasse):

- *Eleven kan samtale om, hvad vi bruger sproget til*
- *Eleven har viden om måder, vi handler på gennem sprog*
- *Eleven kan iagttage, at sprog bruges forskelligt afhængigt af situationen*
- *Eleven har viden om træk ved sprog i forskellige sammenhænge*

Kompetenceområde kommunikation (Efter 6. klasse):

- *Eleven kan undersøge eget og andres sprog og sproglige baggrund*
- *Eleven kan iagttage en kommunikationssituation*

Uddybende

Talemåder

En talemåde kan defineres som: En fast sproglig vending, der rummer en traditionel visdom eller morale. (Den Danske Ordbog). Talemåderne bruges i den daglige kommunikation til kort og præcist at beskrive en konkret situation, man ellers skulle bruge mange ord på at forklare. De forklarer meningen med det vi siger og er med til at skabe et mere levende og interessant sprog. Ofte er der sammenligninger i talemåder.

Der findes rigtig mange former for faste vendinger i det danske sprog, hvor talemåder kun er en af dem. Grænserne er hårfine og nogle gange flydende. Talemåder forveksles ofte med ordsprog, som også overordnet defineres som faste vendinger i sproget. Ordsprog er den genrebetegnelse, der bruges bredt om faste vendinger. Der er ingen fast definition på begrebet ordsprog. Dansk ordbog definerer begrebet som: *En fast sproglig vending der kort sammenfatter en erfaring eller en leveregel, ofte i billedlig form.* På sproget.dk defineres begrebet som: *En fast sproglig vending som kan stå som en selvstændig tekst der udtrykker*

et generaliserende udsagn og reproduceres blandt sprogbrugerne. Den sidste definition bygger på tre konstituerende træk: *tekstkarakter*, *generaliserende udsagn* og *leksikalisering*, som kan være gode pejlemærker til at se forskelle og ligheder mellem ordsprog og talemåder.

Tekstkarakter vil sige at ordsprog skal have form som en afsluttet sætning/hel sætning, i modsætning til talemåder, som godt kan være kortere og kun bestå af enkelte ord, f.eks. gå agurk.

Generaliserende udsagn er et andet træk ved ordsprog. Ordsprog optræder typisk i deres oprindelige form, hvorimod talemåder tilpasses den konkrete situation f.eks. ved at ændre person, tid m.m. Et ordsprog kan altså blive til en talemåde, hvis det generaliserende aspekt fjernes.

Leksikalisering vil sige at et udtryk bliver almindelig kendt og reproduceret, hvilket er tilfældet for ordsprog. Her gælder det samme for talemåder og derfor forveksles de nemt. Der hvor man også nemt kan forveksle ordsprog og talemåder, er ved, at de begge benytter sig af billedlige udtryk.

For eleverne er disse distinktioner måske underordnede alt efter klassetrin. Det kan være en didaktisk overvejelse ikke skelne mellem ordsprog og talemåder men blot anvende begrebet ordsprog i forløbet. Det er en god ide, at man som underviser er opmærksomme på forskellene.

Forklaringer på opgavens talemåder

Et gran salt: Udtryk for at man tager noget for alvorligt eller bogstaveligt. Gran er en måleenhed. Et gran svarer til 0,062127 gram. Saltets skarpe smag er her et billedligt udtryk for en skarp og kritisk sans.

En tynd kop te: Udtryk for når noget er kedeligt/uinteressant/intetsigende. Den tynde te smager ikke af noget, og er derfor ret kedelig.

Smag:

Smag og sansning kan være med til at skabe læring. Nedenstående er forskellige inspirationstekster, som beskriver, hvordan læring og smag kan hænge sammen. Dette materiale bygger på disse anskuelser, og skal forstås i lyset af disse.

Inspirationstekster:

Kilde: Smag (tænkepauser) af Susanne Højlund:

Ordenes smag

Mmm … uhmm … ahhh … aaad. Sødt, surt, salt, bittert og umami. Noter af lakrids, mødding og blåbær eller bare smagen af min mormors kolonihave. Så forskellig kan vi beskrive smag.

Smagen har ikke blot et sprog. Sproget har også smagen indbygget. Hvis jeg har en bitter smag i munden, behøver det ikke at betyde, at jeg netop har spist et slåenbær. Ligesom det søde liv ikke altid handler om kageprogrammer på tv, men kan henvise til et liv i luksus og uden bekymringer.

Vores erfaringer med smag er gennem århundreder blevet metaforer, der skaber billeder, forestillinger og forventninger – ikke blot til mad, men også til andre mennesker, deres følelser og tilstand. Sure ansigter, bitre erfaringer, søde smil og salte tårer er alle vendinger, der låner fra smagens verden (Citat s. 27-28).

Kilde: Smag for livet (http://www.smagforlivet.dk/materialer/sensorik)
Klik her for at åbne tekst om sensorik i pop-up-vindue her i app'en.

Kilde: Mod en smagspædagogik af (Skriftserie om smag) af Leer & Wistoft (http://www.smagforlivet.dk/content/download-skriftserien-smag):

Smagen kan også åbne og forstærke den humanistiske erkendelse. Det er fx en af de bærende pointer i bogen Livretter (Thrane og Eriksen, 2014). Denne bog er et forsøg på at åbne gymnasieelevers øjne for mad i litteratur, billedkunst og populærkultur. Et centralt pædagogisk argument er, at betoning af sansning i arbejdet med disse kulturelle tekster styrker elevernes erkendelsesevne. Et eksempel på dette er følgende enkle øvelse, som befinder sig i slutningen af et kapitel, hvor forskellige eksempler på litterære smagsbeskrivelser er blevet præsenteret:

Øvelse (20 min.): Sans og beskriv et æble

Denne skriveøvelse træner din evne til lade dine sanser (syns-, lugte-, føle-, høre- og smagssans) guide din skrivning. (Rekvisitter: Æbler) Første skrivning (5 min) Tag dit æble og kig rigtig godt på det, vend og drej det, snus til det. Tænk over, hvad det egentlig er for en størrelse. Nedskriv derefter dine tanker til en kort, men præcis tekst. Anden skrivning (15 min) Forestil dig æblets smag og konsistens, nyd, at du skal til at spise denne frugt. Tag så endelig en bid af dit æble og læg mærke til, hvordan det smager, lyder, dufter, fornemmes i munden. Nedskriv atter en kort tekst, hvor du søger så præcist som muligt at beskrive oplevelsen, så den er bevaret på skrift. Læs afslutningsvis dine tekster op for din sidekammerat, som gør det samme for dig. Diskuter jeres teksters sprog og indhold? Er der kommet nogle gode eller overraskende pointer frem? Har I fået alle sanser i spil?"

(Thrane & Eriksen 2014, 25)

Dette er et eksempel på, hvordan man med enkle midler kan få børn til at reflektere aktivt over, hvordan vi beskriver smag, og denne refleksion udbygges og bestyrkes via sansningen. Udgangspunktet er altså den individuelle oplevelse, som både kan bringes i dialog med de store litterære mestre og med sidemanden. Inddragelse af æblet og selve æblesmagningen bruges til at gøre den store litteratur konkret, kropslig og nærværende. Smagssansen underbygger således det intellektuelle arbejde. Målet med undervisningen er på én gang klart defineret gennem en velstruktureret serie af opgaver, og samtidig skabes der masser af plads for den enkelte elevs smag og stemme. Den pædagogiske aktivitet er ikke bundet op på, om eleven kan lide

æblet. Hvis dette var tilfældet, bliver opgaven en øvelse i at beskrive afsmag og afsky. Det centrale er, at sanseapparatet sættes i spil og inddrages i en intellektuel aktivitet. Øvelsen er altså det absolut modsatte af en lydiggørelse af tungen. Skriveøvelsen åbner for at forholde sig til og få bevidsthed om sine egne sanser, samt engagere sig i en dialog om muligheden og umuligheden af at sætte ord på smag.

Kopiark

Kopiark:
Kopiark 1 - Forløb_Smag på talemåderne - Aktivitet_Smagen af det levende sprog.pdf

SMAG for LIVET

Kopiark 1 – Tegn en talemåde

– Kom her med dit bud på talemåderne *'det er en tynd kop te'* og *'at tage tingene med et gran salt'*.

Tegn, hvordan "en tynd kop te" ser ud	Tegn, hvad "en tynd kop te" egentlig betyder

Skriv med egne ord, hvad talemåden "det er en tynd kop te" egentlig betyder

NORDEA FONDEN
Vi støtter gode liv

Tegn, hvordan man tager tingene med "et gran salt"	Tegn, hvad "at tage tingene med et gran salt" egentlig betyder

Skriv med egne ord, hvad talemåden "at tage tingene med et gran salt" egentlig betyder